

บทสรุป

ในการสถาปนาธรรมยุติกนิกายของวชิรญาณภิกษุนี้ มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมในต้นรัตนโกสินทร์ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการติดต่อกับตะวันตก อันเป็นการปรับเปลี่ยนแนวความคิดทางพุทธศาสนาและบทบาทของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนจากสังคมจารีตสู่สังคมสมัยใหม่

ปัจจัยที่นำมาสู่การสถาปนาธรรมยุติกนิกายมิได้สืบเนื่องมาจากปัจจัยทางการเมืองตามข้อเสนอของนฤมล ธีรวัฒน์ แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ยังคงสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางอัตวิสัยขององค์ผู้ทรงสถาปนา ซึ่งอยู่ในสภาวะแวดล้อมของกระฎุมพีและความเปลี่ยนแปลงทางความคิดทางด้านมนุษยนิยม เหตุผลนิยม และสังคมนิยม อันเป็นแนวความคิดที่ได้รับการเน้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังผลให้ผู้ทรงสถาปนามีโอกาสที่จะพัฒนาแนวความคิดของพระองค์มีลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผลอันมีรากฐานอยู่บนความจริงตามประสบการณ์ อันจะนำมาสู่แนวความคิดพื้นฐานของธรรมยุติกนิกายในระยะต่อมา นับว่าเป็นมูลเหตุสำคัญที่จะทำให้หลักการของธรรมยุติกนิกายมีความสืบเนื่องมาจากแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในเรื่องของแนวความคิดแบบเหตุผลนิยม สังคมนิยม และมนุษยนิยม

วิธีการดำเนินการสถาปนาธรรมยุติกนิกาย ผู้ทรงสถาปนาคำนึงถึงสภาพที่เป็นจริง แม้ว่าจะขัดแย้งกับแนวความคิดที่เป็นหลักการของธรรมยุติกนิกายก็ตาม วิธีการตั้งสังฆกิริยา ธีรฐานจึงถูกนำมาใช้เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดความเชื่อที่มีอิทธิพลอยู่ในสังคมไทยเวลานั้น อันจะนำไปสู่การยอมรับในธรรมยุติกนิกายได้ง่ายขึ้น ขณะเดียวกันยังใช้วิธีการแสดงออกถึงความเคร่งครัดในวัตรปฏิบัติที่สะท้อนจากแนวความคิดในการกลับไปสู่พุทธวัจนะ โดยการใช้ปัญญาและเหตุผลได้อย่างเป็นรูปธรรม และยังแสดงออกถึงความเป็นอิสระจากการปกครองของคณะสงฆ์เดิมอีกด้วย

ส่วนด้านแนวความคิดของ ธรรมยุติกนิกายที่ปรากฏในผู้นำที่สำคัญนั้น จะมีลักษณะ มนุษยนิยม เหตุผลนิยมและสังคมนิยม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักการของธรรมยุติกนิกายในการ ปฏิรูปการนับถือพุทธศาสนาทั้ง ในส่วนของคฤหัสถ์และบรรพชิตให้ถูกต้องตามมาตรฐานของ ผู้นำธรรมยุติกนิกาย ดังนั้นการให้ความหมายของการนับถือพุทธศาสนา พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จึงมีความสำคัญที่จะ รองรับแนวความคิดของธรรมยุติกนิกาย นอกจากนี้ยังปรากฏว่า ผู้นำธรรมยุติกนิกายในแต่ละช่วง มีการเน้นความคิดเรื่องกรรมและผลของ กรรมในชาตินี้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเสื่อมคลายความเชื่อในจักรวาลวิทยาแบบ ไตรภูมิ ถึงแม้ว่าธรรมยุติกนิกายจะไม่เคยปฏิเสธความคิดเรื่องไตรภูมิอย่างชัดเจน และยังคง สอนหลักพุทธศาสนาโดยอิงอยู่กับความเชื่อในเรื่องนี้ต่อมาอีกนาน การอธิบายในเรื่องของกรรม และผลของกรรม มีลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผล ตามประสบการณ์ที่เป็นจริงของมนุษย์ กรรมจะถูกกล่าวถึง ในฐานะที่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยควบคุมสังคมให้ดำเนินด้วยดี แต่จุดหมายของการอธิบายกรรมในผู้นำธรรมยุติกนิกายกลุ่มแรกจะต่างจากกลุ่มที่สองในแง่ของ การเน้นโดยที่กลุ่มแรกเน้นความประพฤติของปัจเจกบุคคล ในขณะที่กลุ่มที่สองเน้นความประพฤติ ของสังคมส่วนรวม ส่วนแนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในกลุ่มแรกยังคงอธิบายลักษณะของมนุษย์ ด้วยความคิดทางพุทธศาสนา แต่ผู้นำธรรมยุติกนิกายกลุ่มที่สองจะอธิบายด้วยความรู้จักตะวันตก ผสมผสานกับคำอธิบายของพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน และเน้นในพลังความสามารถของมนุษย์ ทั้งเป็นผู้สร้างโลกให้สวยงาม และเป็นผู้ทำลายโลกให้ยับเยิน รวมทั้งเน้นในคุณค่าของมนุษย์ จึงไม่ควรที่จะฆ่าตัวตายแม้ว่าจะมีอุปสรรคใด ๆ ก็ตาม

สำหรับแนวความคิดเรื่องเป้าหมายของชีวิตจะมุ่งประโยชน์ในชาตินี้เป็นสำคัญอันเป็น การเปลี่ยนจากนิพพาน โดยที่ผู้นำธรรมยุติกนิกายเห็นว่าการบรรลุนิพพานนั้นเป็นของยากที่จะ ไปถึงได้ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่านิพพานไม่มีจริง ความเปลี่ยนแปลงในแนวความคิดเรื่องนี้สัมพันธ์ กับความเปลี่ยนแปลงทางการค้าและการติดต่อกับประเทศตะวันตกที่ทำให้ประชาชนมีชีวิตที่ฟุ่มเฟือย และมีแนวโน้มที่จะปฏิเสธเรื่องชาติหน้ามีมากขึ้น คำสอนของผู้นำธรรมยุติกนิกายจึงเน้นแนววิถี การดำรงชีวิตที่ดีในสังคม โดยที่กลุ่มแรกจะเน้นที่ปัจเจกบุคคล แต่กลุ่มที่สองจะเน้นสังคมความ สัมพันธ์ภายในสังคม ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพความแตกต่างภายในสังคมของแต่ละช่วงเวลา

ทางด้านแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์นั้น มีลักษณะผสมผสานระหว่างแนวความคิดจากพุทธศาสนากับแนวความคิดใหม่ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากประสบการณ์ที่เป็นจริงของผู้นำธรรมยุติกนิกาย ด้วยการนำเอาแนวความคิดจากพุทธศาสนาอธิบายในเรื่องของความประหฤติ "ที่ดี" ings ของพระมหากษัตริย์และพลเมือง และการตัดสินคดีความ และใช้แนวความคิดใหม่อธิบายในเรื่องของการมีรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขของราษฎรเป็นเป้าหมาย โดยในกลุ่มที่สองนั้นมีลักษณะแนวความคิดคล้ายกับกลุ่มแรกจะต่างกันในเรื่องของกลุ่มที่สองเน้นทั้งความเจริญก้าวหน้าของรัฐและความเป็นเอกราชของรัฐ อันเป็นผลเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งลัทธิอาณานิคมทวีความรุนแรงในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แนวความคิดแต่ละเรื่อง ผู้นำธรรมยุติกนิกายเน้นในแต่ละช่วง ระยะเวลาอันนั้นจะมีความสัมพันธ์สนับสนุนซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดเรื่องกรรม แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ แนวความคิดเรื่องเป้าหมายของมนุษย์และแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์

สำหรับบทบาทของธรรมยุติกนิกายทั้งต่อคณะสงฆ์และต่อสังคมจะค่อย ๆ ขยายตัวมากขึ้น โดยมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนฐานะของธรรมยุติกนิกายจาก "สำนัก" มาเป็น "คณะ" สัมพันธ์กับแนวความคิดของผู้นำธรรมยุติกนิกายในแต่ละช่วง รวมทั้งสัมพันธ์กับการก่อตัวของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย ทั้งนี้บทบาทของธรรมยุติกนิกายต่อคณะสงฆ์จะค่อย ๆ ขยายจากที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะธรรมยุติกนิกายมาสู่คณะสงฆ์โดยทั่ว ๆ ไป โดยมีบทบาทในทางด้านการจัดระเบียบบริหารปกครอง การจัดระเบียบวัตรปฏิบัติ และการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ อันเป็นบทบาทที่ทำให้คณะสงฆ์ได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพเหตุการณ์ของบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมยุติกนิกายกับสถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญอย่างมากกับการมีบทบาทของธรรมยุติกนิกายต่อคณะสงฆ์โดยทั่ว ๆ ไป ส่วนบทบาทของธรรมยุติกนิกายต่อสังคมนั้นเป็นบทบาทที่ผ่านทางการศึกษา การพิมพ์ และการจัดการศึกษาของพลเมือง ซึ่งจะเป็นการเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐ และแนววิถีการดำรงชีวิตที่ดีในรัฐด้วยการให้พลเมืองตระหนักในหน้าที่

ของคนที่ต่อรัฐและพระมหากษัตริย์ และเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการมีพระมหากษัตริย์
เป็นผู้นำรัฐ ให้รัฐสามารถบรรลุความเจริญก้าวหน้าและค้ำรงเอกราชของชาติไว้ได้

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาเกี่ยวกับธรรมมุติกนิกายนี้ ยังต้องการการศึกษาใน
ด้านอื่น ๆ อีกมากเช่นการขยายตัวของธรรมมุติกนิกายในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศปฏิสัมพันธ์
ของธรรมมุติกนิกายกับมหานิกาย เป็นต้น เพื่อที่จะเข้าใจถึงแนวความคิดและบทบาทของ
ธรรมมุติกนิกายที่เผยแพร่ไปยังคนกลุ่มต่าง ๆ ละเอียดยชัดเจนขึ้น อันจะเปิดทางให้เราสามารถ
ที่จะวิเคราะห์ต่อไปได้ว่าแนวความคิดและบทบาทของธรรมมุติกนิกายที่ได้สถาปนาขึ้นและมี
พัฒนามาตามลำดับนั้นมีผลต่อพฤติกรรมทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมขณะนั้นและใน
ระยะเวลาต่อมาอย่างไรและเพียงใด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย